

Sultán v Berlíně

Reportáž z německého města, které
bojuje o duši Turecka

TOMÁŠ LINDNER / FOTO MILAN JAROŠ, BERLÍN

Tlačí je Evropa ke zdi?
(Berlínská čtvrť Neukölln)

P

oslyšte,“ říká Mehmet Arsen, „prezident Erdoğan je báječný muž.“ Na hlavu nám svítí první jarní slunce, pan Arsen má na sobě obnošené hnědé sako a z jeho tváře září srdečný úsměv. Za ruku drží malého vnuka a spouští mohutný vodopád chvály. „Takového vladaře už nikdy mít nebudeme! Postavil dálnice, nemocnice, továrny, všechno jako v Evropě. Turecko bude brzy ještě lepší než Německo.“ Dvaasedmdesátiletý drobný muž již půl století žije v Berlíně, kde v proslulé imigrantské čtvrti Neukölln dlouhá léta provozoval večerku. „Německo je mým druhým domovem, miluji ho,“ vyznává se.

A zároveň marně pátrá v paměti, kdy byly vztahy mezi jeho dvěma domovy tak mizerné jako dnes. Z Ankary do Berlína během března létaly urážky, například že je Německo pořád nasáklé nacismem. Mehmet Arsen, milovník obou zemí, se v tomto konfliktu zorientoval překvapivě snadno. „Evropané jsou zvyklí, že je Turecko slabé, poslušné, žebrá o peníze nebo kupuje zbraně. Erdoğan to změnil. Vyrábíme vlastní zbraně a Evropa o pomoc prosí nás,“ říká hrdě. „Tohle si Němci nepřejí, a proto Erdoğan tolik kritizují.“

Potkáváme se před tureckým konzulátem na západě Berlína, kde Mehmet Arsen právě hlasoval za změnu ústavy v rodné zemi. Prezident Recep Tayyip Erdoğan by díky ní získal prakticky neomezenou moc. V Německu žijí tři miliony lidí s tureckými kořeny a necelá polovina z nich má turecké občanství. Od konce března mohli volit v referendu, které v samotném Turecku vyvrcholí nadcházející neděli. Erdoğanova strana v posledních parlamentních volbách před dvěma lety mezi Odrou a Rýnem získala necelých šedesát procent hlasů, ještě více než v Turecku. Tehdy ale přišlo k urnám jen zhruba čtyřicet procent oprávněných voličů, a turečtí politici se proto letos snaží německé krajany mobilizovat. Výsledek referenda je otevřený a voliči z Berlína, Kolína, Stuttgartu a dalších německých měst mohou v hlasování, jež rozhodne o budoucnosti jejich osmdesátimilionové domoviny, sehrát důležitou roli.

Pan Arsen nepřipouští námitky, že právě podpořil nastolení diktatury. „Nejsem blázen. Vždyť jsem hlasoval, a to přece je demokratické,“ nenechá se vykojetit poznámkou, že demokracie spočívá i v dělbě moci a ohledech na menšinu. Sympatický dů-

chodce si je jistý, že nahlédl hlubší příčiny, které za německou kritikou ústavní změny a Erdoğanovi stojí. „V Istanbulu se staví největší letiště světa, kvůli němuž letiště ve Frankfurtu přijde o velké peníze. Angelu Merkel to šťve, to je pochopitelné,“ vysvětluje svůj pohled na věc.

Při hledání skrytých motivů německých politiků pak proniká ještě o kus hlouběji: „Angela Merkel má židovské kořeny. Americe, Francii i Německu vládnou Židé a to není dobré. Evropa nás pořád tlačí ke zdi, ale jednou se budeme muset bránit,“ říká Mehmet Arsen a nepřestává být vřelý – přesně jako prodáváč z nejoblíbenější večerky v sousedství.

Střed je pryč

Koktejl vypjaté národní hrdosti, věrné lásky k Erdoğanovi, vry v konspirační teorie a pohrdání evropským pokrytectvím nabízejí i další hovory před tureckým konzulátem. „Žiji tu přes dvacet let a o mé vlasti se ve zdejších médiích píše jen ve zlém,“ stěžuje si další volič, který se v Berlíně žije jako taxikář. „My naši zemi rozumíme mnohem líp než vy Evropané a chceme o ní rozhodovat,“ ozývá se pár kroků dále. „Turecká média jsou stokrát důvěryhodnější než ta evropská.“

Z areálu konzulátu, kde stojí hlasovací urny, současně vycházejí i Erdoğanovi odpůrci. „Prezident a jeho blízcí si tak akorát nakradli, nic dobrého neudělali,“ zlobí se starší muž a jeho příbuzní souhlasně kývají hlavou. Na otázku, proč to tolik krajanů vidí jinak, odpoví velmi stručně: „Jsou to hlupáci.“

Pozorujeme zrcadlový odraz toho, co se právě odehrává v Turecku. Vláda po loňském neúspěšném pokusu o státní převrat rozfoukala všeprostopující nacionalistický oheň. Mísí se v něm volání po národní jednotě, euforie i strach. Prohloubily se již tak hluboké příkopy mezi příznivci prezidenta Erdoğanovi a těmi, kdo jsou v menšině: proevropskými liberály, etnickými Kurdy a příslušníky alevitské větve islámu. Různé názorové tábory spolu nekomunikují a v médiích i na sociálních sítích se šíří spiklenecké teorie, podle nichž chce Západ Turecko rozbít na malé státečky, tak jako osmanskou říši před sto lety.

Tento boj o duši Turecka se přenáší i do Berlína, který má kolem tří set tisíc obyvatel tureckého původu. Třeba pana Kazima Erdoğanovi. Jeho rodiče byli analfabeti, on jako první ze své vesnice vystudoval střední školu a poté v polovině sedmdesátých let odešel hledat štěstí do Německa. Nakonec to dotáhl až k promoci na Svobodné univerzitě v Západním Berlíně, později pracoval jako učitel a dlouhé roky jako sociální a psychologický konzultant na radnici v Neuköllnu, pouhých pár minut chůze od večerky v úvodu citovaného pana Arseny.

„Když nejste hrdý na mého jmenovce-prezidenta, tak se v očích jeho příznivců stáváte zrádce. Úplně zmizel názorový střed. Máme jen ostře vymezené příznivce a odpůrce prezidenta,“ popisuje Kazim Erdoğan změnu, kterou ve svém okolí zaznamenal v posledním roce. V Neuköllnu je autoritou, ale když zkouší novinářům domluvit rozhovory s některými přáteli, končí to neúspěchem. „Lidé dnes mají strach říct veřejně svůj názor.“

V Neuköllnu bydlí přistěhovalci z více než sto padesáti zemí světa, čtyřicet procent zdejších obyvatel má imigrantský původ.

Tuhle tradici mimochodem začali čestí protestanti, které sem pruský král Fridrich pozval v 18. století. Nezaměstnanost je dvakrát vyšší než německý průměr a pověst čtvrti nijak valná. Turecká jména zde však rozhodně nestojí jen na kadeřnictvích a obchodech s rychlým občerstvením, ale také na zvoncích lékařů a právníků.

Ačkoli je Kazim Erdoğan v důchodu, tráví skoro každý den ve své zdejší kanceláři. Na psacím stole má tureckou a německou vlajku, na zdi černobílé fotografie z rodné vesnice na východě Turecka, v rohu křeslo s nápisem „Chalífa z Neuköllnu“, které mu kolegové z radnice dali při odchodu do důchodu. Organizuje například terapeutickou skupinu pro muže s tureckými kořeny, kteří žijí v napětí mezi tradičními hodnotami cti a omezenými možnostmi je v moderní západní společnosti naplnit. Každé pondělí večer se učí mluvit o problémech v manželství, při výchově dětí a o svých emocích. A právě hrdost – přehnaná, patetická či rovnou raněná – podle Kazima Erdoğanovi vysvětluje náklonnost tolika krajanů k jeho jmenovci, který jako přísný otec vládne Turecku.

„V Německu nenaplnili své sny, ačkoli se tady narodili. Do Turecka jezdí jen na dovolenou, vidí pláže a nové hotely a malují si romantickou představu tamního života,“ domnívá se. Loňský velký sociologický průzkum ukázal, že devadesáti procentům německých Turků je v nové vlasti dobře, současně se více než polovina cítí být občany druhé kategorie. Silná slova a nekonečné sebevědomí Recepta Tayyipa Erdoğanovi hrají právě na tento komplex a pocit oběti. Turecký vůdce semkl konzervativní islamisty i k víře vlašné turecké nacionalisty. Pořadilo se mu spojit tyto v minulosti rozdělené síly.

S tímhle se nepočítalo

V Německu to není nijak mimořádný příběh: mezi zdejší početnou polskou komunitou v posledních volbách triumfovala nacionalistická a vůči německé politice vysoce nedůvěřivá strana Jarosława Kaczyńského. V rusko-německé komunitě – jedná se o Rusy německé národnosti, kteří se díky svému původu mohli v osmdesátých a devadesátých letech vrátit do vlasti předků – se vysoké oblíbě těší Vladimir Putin. Všechny tři imigrantské skupiny si idealizují život ve staré vlasti, jenž na rozdíl od velmi liberálního Německa určuje tuhá autorita.

„Chybou Německa je, že imigrantům a jejich dětem odpírá to, co odpírá i našincům: vlastenectví, národní hrdost. Do německého sebekritického přístupu k vlastní minulosti se cizinec jen těžko integruje,“ vysvětluje tento fenomén dlouhý esej, který v březnu vyšel v nedělníku Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung. „Německo je zemí pořádku, dobrých silnic a pracovních příležitostí. Nikoli zemí emocí.“

Příběh turecké komunity je přesto v mnoha směrech specifický. Její většina pocházela z chudých, tradičních, venkovských, islámsky konzervativních krajů. Tedy z míst, jež v Turecku platí za Erdoğanovu baštu a která později profitovala z jeho vlády. Turci začali přicházet na popud tehdejší západoněmecké vlády, již počátkem šedesátých let po utěsnění hranic s východním Německem chyběli dělníci na provoz rozpumpované ekonomiky. „Pozvali jsme pracovní síly, a místo nich přišli lidé,“ komentoval spisovatel Max Frisch tehdejší rozhodnutí.

„Německo je zemí pořádku, dobrých silnic a pracovních příležitostí. Nikoli zemí emocí.“

Lidé dnes mají strach říct veřejně svůj názor. (Kazim Erdoğan)

Prý tu vychováváme teroristy. (Ředitel školy Irfan Kumru)

Tohle dlužíme všem alevitům v Turecku. (Učitel Kadir Sahin)

Němci nepočítali s tím, že imigranti zůstanou. V Berlíně je nastěhovali do zanedbaných čtvrtí Kreuzberg a Neukölln, kde, těsně za nevlídnou berlínskou zdí, místní nechtěli bydlet. Do konce sedmdesátých let děti tureckých dělníků nesměly do německých škol, ve speciálních třídách je učili z Turecka vyslaní učitelé podle tamních osnov. Fakt, že zůstanou natrvalo, Německo přijalo až během rudo-zelené vlády na počátku 21. století, kdy byl schválen první přistěhovalecký zákon. Upravoval například nárok na německé občanství a nabídl dostatek jazykových a integračních kurzů.

Nejistá loajalita německých Turků je zčásti také důsledkem tohoto chladného přijetí. Nemělo by ale zapadnout, že se Kreuzberg (a dnes Neukölln) i díky svým tureckým obyvatelům stal – alespoň pro liberály – jednou z nejoblíbenějších berlínských čtvrtí.

Musíš si vybrat

Yunus souhlasil se schůzkou v kavárně nedaleko německého parlamentu pod podmínkou, že české noviny zveřejní pouze jeho křestní jméno. Devatenáctiletý mladík právě dochází na stáž k první poslankyni s tureckými kořeny, která zasedá ve Spolkovém sněmu v řadách křesťanské demokracie (CDU). Narodil se a vyrůstal v Neuköllnu, ale zájem o politiku v něm během puberty probudilo až dění ve vlasti předků.

„Ve třídě se vytvořily dva tábory. Jedni hájili policii, druzí demonstranty,“ vypráví o tom, co se dělo na jeho škole během nepokojů v istanbulsém parku Gezi, kde se před čtyřmi lety rozběhly první větší demonstrace proti neoislamistické vládě Recepta Tayyipa Erdoğan. Byl to spontánní protest studentů, liberálů a levice, kteří si chtěli vymoci respekt k právům menšiny. Vláda v tom viděla spiknutí a studenty tvrdě rozehnala. Yunus tehdy chodil do deváté třídy a všichni jeho spolužáci se už narodili v Německu. „Přebírali jsme názory rodičů a tvrdě je hájili. Rozpadla se kvůli tomu řada přátelství.“

Yunus pochází z konzervativní rodiny, proto stál na straně prezidenta Erdoğan. „Kamarádství se obnovila, ale zůstala tam jistá pachuč. Vše je teď velmi křehké a cítíme, že naše vztahy neustojí politické otřesy.“ Proč ale vůbec mladými lidmi, kteří do vlasti rodičů či prarodičů jezdí jednou v roce o prázdninách, cloumá turecká politika? „O německé politice jsme se s kamarády nikdy moc nebavili, protože je klidná, umírněná. Turecká je drsná a vášnivá. Vyžaduje po tobě, aby ses postavil na jednu nebo na druhou stranu. V rodinách se o politice mluví. I lidé, kteří jí nerozumějí, mají vyhraněný názor,“ vysvětluje Yunus.

Při popisu vlivu, jež má dění v Turecku na životy jeho berlínských vrstevníků, zmiňuje i historické eposy z osmanských časů, které běží na tureckých satelitních kanálech. „Je to minulost, na níž můžeme být hrdí.“ Ještě oblíbenější jsou nekonečné seriály turecké produkce, které s minimálním zpožděním do děje zapracovávají také aktuální politické události, obvykle v tónu, který konvenuje vládě a většině diváků. Ve všech berlínských rozhovorech pak padá zmínka o zásadním dopadu tureckých televizních zpráv, které běží v televizi německých Turků a nacionalistickou atmosféru přenášejí od Bosporu až do obýváků v Neuköllnu.

Loajalitu k vlasti předků posilují také předsudky, s nimiž se mladí němečtí Turci i v liberálním Berlíně dodnes setkávají. Různé studie ukazují, že lidé s turecky znějícím příjmením

Bud' na jedné, nebo druhé straně. (Istanbulský park Gezi, symbol ekologických a posléze protivládních demonstrací, 2013)

mají větší problém sehnat pronájem bytu a dostávají méně odpovědí na žádosti o zaměstnání. Yunus začíná ze strany německé společnosti pociťovat další tlak. „Je evidentní, že bychom měli zaujmout k Erdoğanovi odmítavý postoj. Musíte deklarovat loajalitu k Německu, vybrat si mezi oběma složkami identity. Jsem berlínský lokální patriot, ale domov přece může mít více vrstev.“

Velkým politickým tématem se stalo zrušení dvojího občanství. Možnost, aby měly děti imigrantů občanství Německa i vlasti jejich rodičů, zavedla současná vláda teprve před třemi lety. CDU však obrátila a chce, aby si v Německu narozené děti tureckých imigrantů musely po dosažení dospělosti vybrat mezi německým a tureckým pasem. Na prosincovém sjezdu si CDU tento požadavek odhlasovala přes odpor předsedkyně Angely Merkel a ministra vnitřní věci Thomase de Maiziéra.

Yunus teď studuje politologii a touží se stát diplomatem. V referendu nepůjde volit, ale své rodině to ještě neměl odvalu přiznat. Dnes už rozhodně slepě nevěří Erdoğanovi, ovšem zároveň nechce být na straně odpůrců společně s levicovými Kurdy a členy islámského hnutí gülenistů. Tato obava skvěle vystihuje další mantinely, do nichž se němečtí Turci musí chtít nechtě vměstnat a o nichž většina Němců donedávna nic nevěděla.

„Pozvali jsme pracovní síly, a místo nich přišli lidé.“

Skryté trhliny

Průznivci učení kazatele Fethullaha Gülena, který žije v exilu v USA, podle oficiální verze stojí za pokusem o puč z minulého července. Povaha tohoto hnutí zůstává nejednoznačná. Někteří znalci jej srovnávají s křesťanským kalvinismem: vyzdvihuje práci, podnikání, roli vzdělání a motivuje muslimy k adaptaci na život v západní společnosti. Gülenisté v posledních desetiletích po celé planetě postavili tisíce škol, založili stovky médií i vlastní banky. Kritici oponují, že za touto tváří se skrývá pevná hierarchie, tajnůstkářství a systematické misionářství.

V Německu koncem března značnou pozornost vyvolal seznam se jmény 358 údajných gülenistů, který na okraj únorové Mnichovské bezpečnostní konference předal šéf turecké tajné služby německému kolegovi. Očekával zřejmě, že Němci s jejich stíháním pomohou. Ti však udělali pravý opak – jedině na seznamu o sledování informovali a varovali. Důkazy o podílu lidí ze seznamu na neúspěšném převratu v Turecku je zjevně nepřesvědčovaly o nutnosti jednat v linii Erdoğanova a jeho lidí.

Na německém území podle tamních médií působí stovky tureckých špiónů, kteří se v terénu opírají o síť šesti tisíc neoficiálních špiclů. Informace o údajných gülenistech na turecké konzuláty donášeli také imámové z mešit. V Německu káže minimálně devět set imámů, kteří jsou zaměstnanci tureckého státního úřadu

pro náboženské záležitosti a do Evropy jsou vysíláni na omezený čas. Je to výsledek dohody mezi vládami obou zemí z osmdesátých let. Tento model dlouho fungoval: v tureckých mešitách se obvykle káže mainstreamový islám, a řada zemských vlád dokonce s turecko-německým islámským svazem Ditib spolupracuje při zavádění nepovinné výuky islámu na školách. Zmínění imámové ale každý pátek přednášejí kázání, jež dostávají e-mailem z An-kary, včetně jasných politických a nacionalistických vzkazů. Jejich mise nepochybně přispěla k tomu, že se před sebou různé skupiny berlínských Turků uzavřely. „Brání změnám. Chtějí uchovat silné pouto k Turecku, a ne budovat nové mosty k modernímu Německu,“ popisuje znalec komunity Kazim Erdoğan.

Turecká menšina dosud působila bezproblémově, zvláště ve srovnání s arabskými menšinami ve Francii a Belgii. Bylo to v časech, kdy Turecko bylo Evropě nakloněné. Ovšem klidné časy s vyhrocením Erdoğanovy politiky končí a německá společnost poznává dosah turecké vlády do jejich země i trhliny ve své přistěhovalecké komunitě.

Spojené nádoby

Kdo jsou gülenisté, tady tušil před rokem jen málokdo. Loni v létě však šokovaní Němci zjistili, že na internetu kolují seznamy se jmény obchodů, firem, právníků s vazbami na toto hnutí. Byly to výzvy k bojkotu, někdy neznámí útočníci označené obchody posprejovali výhrůžkami. „Odhlásilo se nám asi osmdesát z pěti set studentů,“ říká o posledním roce Irfan Kumru, ředitel největší z třiceti škol, které gülenisté v Německu provozují. Ta jeho sídlí v berlínské čtvrti Spandau, v areá-

lu bývalých britských kasáren. Rodiče nechtěli, aby byli spjati s hnutím, které roky s Erdoğanovou vládou úzce spolupracovalo a nyní se stalo nepřitelem státu. „Někteří nechtěli ohrozit své obchodní zájmy v Turecku, na další tlačili příbuzní z domoviny,“ dodává Kumru (sám také syn tureckých dělníků). „Před naší školou natáčela turecká soukromá televize. Říkali, že tu vychováváme teroristy,“ stěžuje si ředitel a dodává, že škola ztratila mnoho sponzorů, kteří s ní nechtějí být spojováni. Je to paradox, protože podle školských inspekcí na gülenistických školách k žádné náboženské indoktrinaci nedochází.

Zmatek posilují další síly, o nichž Němci donedávna neměli ani tušení. Postupně například objevují náboženskou komunitu alevitů, o níž se dosud zajímali jen skuteční znalci Turecka. U Bosporu jich žije dvacet milionů a vyznávají tak liberální výklad islámu – včetně rovnoprávnosti mužů a žen –, že je sunnitská většina nepovažuje za skutečné muslimy. V Berlíně se počet alevitů odhaduje na padesát tisíc a nyní zde vedou kampaň proti Erdoğanově představě o změnách turecké ústavy. „Skoro každý německý alevita bude hlasovat proti,“ říká Kadir Sahin, sedmadvacetiletý učitel na gymnáziu, který patří do vedení komunity. „Tohle dlužíme všem alevitům v Turecku, kteří jsou diskriminováni,“ vysvětluje.

Štěpné linie z vlastní předků v napjatých časech ožívají, ani po desítkách let života v liberální Evropě nebyly překonány. O budoucnosti Turecka se rozhodne už tuto neděli. Očekává se těsný výsledek a jisté je jen jedno: každý turecký otřes bude mít silný dopad i na atmosféru v dalekém Německu. ●

FOTOGALERII K ČLÁNKU NAJDETE NA WWW.RESPEKT.CZ/FOTOGALERIE

WWW.RESPEKT.CZ/AUDIO

↓ INZERCE

Náš VELIKONOČNÍ Brunch!

HN VÍNO
HOSPODÁŘSKÉ NOVINY
JEDINEČNÁ VÍNA Z CELÉHO SVĚTA

hnvino.cz

RS00553-10